

דף יט

'לקח קיני זבים... והביא חטאתו ואשמו מן ההקדש, כיון שהוציא מעל. דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עד שיזרוק הדם'. מרש"י משמע שלדעת הכל מעל בשעה שפטר עצמו מאחריות חובתו, והמחלוקת היא מתי נפטר מאחריות; בשעת הבאתו לעזרה (רבי שמעון) או בשעת זריקת הדם (רבי יהודה).

(כפי הנראה רש"י לא גרס בדברי ר' שמעון 'כיון שהוציא מעל' אלא 'כיון שהביא'. וסובר רבי שמעון שנפטר מאחריות בהבאת הקרבן לעזרה. וכן כתב רש"י בחולין (קלט.). וכן מבואר בתוס' (שם כב: ד"ה והביא – כפי שציין בגליון הש"ס חולין קלט. וע"ע בענין זה ביוסף דעת זבחים ב: ד:).

ובספר טורי אבן (מגילה ח) תמה מאד על דברי רש"י שנפטר מאחריות בשעת הבאה לעזרה. וכן תמה בקרן אורה, וכתב שהגרסה שלפנינו היא הנכונה שלר' שמעון מעל כשלקח קרבנו במעות ההקדש. וע' ישוב לתמיהתו בספר אבי עזרי (קמא) מעה"ק יד,ה).

ויש מפרשים (כן משמע מרבנו פרץ בשטמ"ק; קרן אורה) שרבי שמעון סובר שמיד כשלקח קרבנו במעות הקדש הרי נהנה. ורבי יהודה סבר שלא נהנה אלא בשעת זריקה, כשנתכפר. ומדוע לא מעל מיד כשלקח, והלא הוציא מיד ההקדש? – לפי שמעות ההקדש שהוציא, הביא תמורתם דבר אחר להקדש, הלכך לא מעל בהוצאה זו אלא בשעה שנהנה. [ונראה שאף על פי שלא מעל אלא לאחר זמן כשנהנה, המעות ששילם יצאו לחולין מיד כשהגיעו לידי המוכר, בניגוד למקרה רגיל שהמעילה היא זאת שמוציאה את הדבר שמעל לחולין] (עפ"י זבח תורה).

הרמב"ם (מעילה ו,יא) פסק כרבי יהודה שמעל בשעת הזריקה, אלא שיצא לחלק (עפ"י התוספתא) בין זבחים לשאר מנחות ונסכים שאין בהם זריקת דם, שבהם אעפ"י שעבר עבירה – לא מעל. וכבר נלאו חכמי לב להבין טעמו – והלא גם במנחות יש דבר המכפר, הקטרת הקומץ, המקביל לזריקת דם בזבח, ומדוע לא מעל באותה שעה.

ויש מי שכתב לפרש שלדעת רבי יהודה, הקונה קרבן ממעות הקדש לא מעל משום שאין כאן הוצאה מרשות הקדש כי הכל נעשה בעזרה ונקרב על גבי המזבח, ורק כשזרוק הדם הרי הוא מועל משום הדם שנשפך על גבי היסוד ויוצא לאמה, שאז הוא יוצא מרשות ההקדש לחולין. משא"כ שאר דברים שהם עדיין ברשות גבוה, לא מעל. וגם הנסכים שנשפכו וירדו לשתין – הנם ברשות ההקדש, הלכך אין בהם מעילה (עפ"י חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב סו,מו). ונראה שאין הכוונה משום הדם עצמו שהוציא לחולין – שהרי נתמעט הדם ממעילה, אלא בשעת הוצאת הדם לחולין נקבעת המעילה למפרע במה ששינה לקודש אחר, כי רק אז נגמרת הוצאתו מרשות ההקדש ונמצא שמעל במעות שהחליפן לקודש אחר.

ע"ע בקרן אורה שדן כיצד מתכפר בקרבן זה לר' יהודה והלא בשעת שחיטה לא היה ראוי להקרבה. עוד על מעילה מקודש לקודש – ע' שיטה מקובצת כריתות כו אותיות יד-טו ובמובא שם ביוס"ד; שו"ת דובב מישרים ח"א ס,ה.

'מהו דתימא אמר רחמנא ואשר יתן ממנו על זר והאי לאו זר הוא דהא אימשה בגוויה, קמ"ל'. פירוש, אם נתן על מלך או כהן משמן המשחה – פטורים, שאינם בכלל זר [כן היא דעת רבי יהודה (בכריתות ו:); ש'זר' – מתחילתו ועד סופו משמע. וכן הלכה. ע' רמב"ם כלי המקדש א,י]. והוה אמינא שכמו כן יפטר ממשאר מעילות (עפ"י רד"ל; קרן אורה. ולר"מ שם אפשר לפרש דסלקא דעתין לפטור סיכת מלך וכהן כרבי יהודה, ת"ל 'נפש').

'אקשה רחמנא לעבודת כוכבים דעד דאית בה שינוי, גבי הקדש נמי עד דביקע בקרדום ויפגם...

כי מזיק ליה פטור'. מבואר במשנה ובגמרא שהנהגה מן ההקדש ולא פגם, בדבר שיש בו פגם – לא מעל. בספר מנחת חינוך (קכו, כט) נקט שכשם שנתמעט מחיוב הבאת אשם כך התמעט מ'לאו' ואין בדבר איסור תורה. והשוה זאת לקדשי עכו"ם שהתמעטו ממעילה (בזבחים מה) ואין בהם איסור תורה. ואולם יש מקום בסברה לומר שהנהגה ולא פגם אסור מן התורה כעין 'חצי שיעור' או כענין 'שלא כדרך הנאתן' שיש סוברים שאסור מן התורה, שאפשר לדון נהנה ולא פגם כמי שנהנה שלא בשימוש הרגיל של אותו חפץ, או שלא נהנה כדי שיעור. וגם אם נאמר שאינו אסור משום חצי שיעור, יש לפקפק בעצם ההשוואה לקדשי נכרי שאין בנדריהם משום 'בל יחל', משא"כ בשאר הקדשות, וכפי שכתב בשו"ת אחיעזר (ח"ב יח,ה) סברה זו לענין איסור הנאה ממחובר. עוד יש לדון: הנהגה ולא פגם, אמנם פטור הוא מדין מעילה, אפשר שחייב לשלם מדין תשלומי 'נהנה', כדין נהנה מן ההדיוט – שלא נתמעט בהקדש אלא 'מזיק', אבל הנהגה הריוה כאילו קיבל ממון מן ההקדש. וכשם שאם נהנה ופגם בפחות משהו – פרוטה אעפ"י שנתמעט מחומש ואשם, לא נתמעט מתשלומי קרן (כמבואר בב"מ נד), כך בנהגה ללא פגם, אפשר שלא נתמעט אלא מחומש ואשם אבל חייב לשלם מה שנהנה. או שמא אין להקדש בעלות ממונית לתבוע את הנהגה, ואין לנו אלא החיובים הנובעים מפרשת מעילה (ואף במזיד שפטור ממעילה וחייב בתשלומי קרן, כתבו אחרונים שיסוד חיובו נובע מפרשת מעילה. עפ"י הגר"ח ועוד). וצריך עיון.

(ע"ב) 'תלש מן החטאת ובא חברו ותלש ובא חברו ותלש – כולן מעלו'. דוקא באופן זה, אבל אם תלש צמר ובא חברו ונהנה באותו צמר שנתלש – לא מעל, שודאי הצמר שנתלש יצא לחולין במעילה הראשונה (הגר"ח בנגיס ח"ב נח,ד עפ"י התוס' בבכורות כו. ד"ה התולש).

'מאי טעמא דתנא קמא, קסבר בעניינא דבהמה כתיב, דכתיב באיל האשם. נראה שדרש על פי משמעות באיל האשם שאשם באיל עצמו כלומר שמעל בו כשהוא קרבן, הרי שיש מועל אחר מועל. יתכן גם שדרש והכהן יכפר עליו באיל האשם – שינה מלשון עבר המשמש בכל הפרשה ללשון עתיד, ללמד על המשכת הדבר והתמדתו, כלומר גם עם ימעל שוב ושוב יש בו תורת מעילה [וכיוצא בזה דרשו (שבת נט). מ'אשר ישב עליו הזב' – שמעוהו לישב כלומר שמייוחד לשיבה. וכן 'וכי יוד' – שהתרו בו ועדיין הוא מויד, שלשון עתיד מורה שממשך ומתמיד בודונו (עפ"י סנהדרין מא. וברש"י)].

'רב פפא אמר: קדשי מזבח תמימין ונעשו בעלי מומין ועבר ושחטן איכא בינייהו...' – ודוקא שחטן סוברים חכמים יש להם פדיון מפני שאינם טעונים העמדה והערכה, אבל מתו ואסורים לאכילת אדם – הלא אינם נפדים להאכל לכלבים (עפ"י שטמ"ק). לכאורה נראה שכשמתו מודים חכמים שיש מועל אחר מועל מפני שאינם נפדים. ודאי הוא מדרבנן, שהרי מן התורה יצאו מידי מעילה. ואל תתמה על כך שהמירו חכמים במיתתה יותר מבחייה – שהרי כמו כן מפורש במשנה בחטאת בעלת-מום, כל עוד היא חיה, אין בה מעילה עד שיפגום, שהרי עומדת לדמיה. משמחה – מועלים בה בהנאה ללא פגם. יש מפרשים מחלוקת רבי ורבנן אליבא דרב פפא, בתמימים שנפל בהם מום ועדיין הם חיים, (ואין גורסים בדברי רב פפא 'ועבר ושחטן'); לרבי, הואיל וטעונים העמדה והערכה הרי קדושתם חמורה, שאינם נפדים בקל, הלכך יש בהם מועל אחר מועל. ולחכמים אין טעונים העמדה והערכה (וכן פרש הגרעק"א דברי התוס'; שטמ"ק אות כב ממהר"ם). [תמהו אחרונים: קדשי בדיק הבית יוכיחו, שטעונים העמדה והערכה ואעפ"כ אין בהם מועל אחר מועל? ונראה כוונת התוס' ששונה מעילה של קדשי מזבח שענינה הפקעת הדבר מן היעוד שמיועד להקרבה,

ולא מטעם גזל והוצאה מרשות ההקדש כקדשי בדק הבית. וכיון שכן, היציאה לחולין בדבר הקדוש לדמיו למזבת, אינה אלא משום שהמעילה נידונית כעין פדיון ע"י תשלומי מעילתו [וכדרך שכתב הריטב"א בחולין קלט. וע' אחיעזר ח"ב מו, בהגהה], הלכך דבר הטעון העמדה והערכה, אי אפשר לומר בו שתשלומי המעילה ייחשבו כפדיון שהרי אין פדיון ללא העמדה והערכה, ובמעילה הלא אין העמדה והערכה. לא כן קדשי בדק הבית, היציאה לחולין אינה נפעלת על ידי חיוב תשלומי המעילה, אדרבה, היציאה היא הסיבה לחיוב התשלומין, אם כן אין נפקותא אם הדבר טעון העמדה והערכה בפדיונו. עפ"י בית ישי – קלה הערה ב].

וע"ע (בבאור שיטת הרמב"ם ושאר ראשונים): שער המלך בכורים י, ב; מנחת ברוך פו פז; חזון איש בכורות יח, יז; בית ישי שם הערה ג.

*

'גבי הקדש נמיו כל דבר אכילה כי מזיק ליה פטור' –

'מפיו הקבלה למדנו דבר גדול: 'שור רעהו אמר רחמנא, ולא שור של הקדש' (ב"ק ו). ובארו שם בתוספות 'דכולהו נזקין פטורין בהקדש', ולא רק נזקים שנגרמו על-ידי בהמות שבעליהן לא שמרון בהלכה או ע"י כל דבר שהזיק ויש לו בעלים, אלא אפילו נזקים שנגרמו ע"י אדם המזיק; נזקין להדיוט ואין נזקין לגבוה.

ויש לומר כמה טעמים בדין זה; אפשר שאומרים לו למזיק, דבר שאיבדת – לא לגבוה איבדת; אלא לעצמך איבדת;

אפשר שרצתה תורה שחפצי שמים לא יידונו בדיני אדם;

ואפשר גם שאמרה תורה: 'אין נזקין לגבוה', שכן תשלומי פיצויים לגבוה עלולים לטשטש את עיקר מהות הפשע, דהיינו שליחות יד המזיק בחזון המקדש, שהחפץ הניזק הוא נושאו ומייצגו. יהיה הטעם אשר יהיה, דבר זה שריר וקיים: על-פי חוקי התורה הזאת אפשר שאדם יתוף את ארון ברית הקודש, יקרע את פרוכת הקודש לגורים, יאבד בידים את כלי המקדש, ישמיד את כל אוצר בית המקדש – ולא יימצא על פני כל הארץ דיין אשר מוסמך לדון אותו לתשלום כלשהו, ולו רק פרוטה אחת.

עובדה זו יחידה במינה ואין כמותה בקרב משפטי עמי העולם, ועל כרחנו נאמר שדי בעובדה זו האחת והיחידה להעיד כמאה עדים על משפט התורה, שלא מעשה ידי אדם היא וכל-שכן שאינה פרי שאיפות שלטון של כת כהנים – כסברתם של חוקרים מסוימים. כהנים ורבי-כנסיה, מן הסתם היו מטביעים על מעשה של חילול-קודש שכזה את אות-קין של פשע משווע, והיו פוקדים על 'הזרוע החילונית' לעסוק בראש וראשונה בשמירה על אוצרותיהם ולנקום בכל מי ששולח ידו בהם. רק העושה בקדשים שימוש של חול חייב בתשלומין, וזאת בשיעור מוגבר אם עשה כן בשוגג; הרי זה דין 'מעילה' ועליה נדון במקומה. 'נותף אבן אחד מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרות' אינו אלא בלא-תעשה שעונשו מלקות. הוה אומר: אדם המזיק בקדשים בשוגג ואף במזיד, ולא קיבל התראה כדיון, אינו לוקה, כשם שהוא פטור מתשלומין; ואילו המזיק ברכוש פרטי, ולוא בלא מתכוין, לעולם חייב בנזק שלם.

אף לגבי דינים אחרים שבחוק האזרחי, ידם של קדשים על התחטונה, כגון בדיני אונאה, שומרים ותשלומי כפל וארבעה וחמשה' (פרוש רש"ר הירש, משפטים כא, לה).

יש להעיר שמדרבנן, המזיק את ההקדש – חייב (עתוס' בב"ק ו' ובגיטין מט. וי"א שאף מדאורייתא תלוי בפלוגתא דרב ושמואל בב"ק שם – ע' בשו"ת אור לציון, וע"ע בית זבול ח"ד ו' ועוד.

דף כ

'וכיון דבני לה מיהת מעל, לימא מסייע ליה לרב דאמר רב: המשתחוה לבית אסרו. אמר ליה רב אחא בריה דרב איקא: הנאה הנראית לעינים אסרה תורה'. ברש"י ותוס' מבואר ש'הנאה הנראית לעינים' היא סיבה להחמיר; רש"י פרש שלכך אפילו אם תלוש ולבסוף חיברו דינו כמחובר, יש מעילה בעצם הבניה והחיבור – לפי שבבנייתו היא הנאה הניכרת והרי מעל בשעת החיבור גופא, טרם נעשה מחובר.

והתוס' פרשו שלכך יש מעילה אפילו במחובר, באופן שהקדיש תחילה את האבנים ואחר כך בנה – לפי שהיא הנאה הנראית לעינים.

ובאור הדבר – כתב החזו"ן-איש (מעילה לח, א) – הנאת קרקע לא החשיבה תורה למעילה, לפי שאין ניכר כל כך שנוהג בעלות בדבר של הקדש, כי קרקע בחזקת בעליה עומדת. ולפיכך אם נטל דבר תלוש של הקדש וחיברו לצורך עצמו ואחרי כן הוא דר תחתיו – מעל, שהרי נטל את של הקדש לעצמו בעודו תלוש ועכשיו גמר מעשהו, וניכר שנוהג בעלות בשל גבוה. וזהו תירוצו של ריש לקיש שהקדישו ולבסוף בנאו. ודוקא אם נטל את האבנים בשוגג לצורך עצמו ובנה בית [ולא סתת אבנים, כי אז מעל בסיתות], אבל אם בנה לצורך הקדש, הדר בו אחר כך לא מעל, שאין כאן הנאה הנראית. מפרוש רבנו גרשום נראה פירוש אחר; נראה מדבריו שהשאלה היתה מדוע לא מעל בעצם חיבורו לבנין, והלא בכך שמחבר את האבן הוא משנה אותה להיות חלק מבנין. ומכך שלא מעל עד שיהנה משמע כרב, שהבנין נחשב כתלוש, ולכן אין בבנייתו שינוי גמור באבן. ודוחה, לעולם כמחובר הוא, ואעפ"כ לא מעל בבנייתו כי לא אסרה תורה אלא הנאה הנראית לעינים, דהיינו שידור תחת הקורה או תסוך על פירותיו שמתחת לארובה.

(בשערי ישר ג, כד) כתב שכנראה הרמב"ם מפרש כפרש"י. ואולם בובה תודה צידד לפרש בדברי הרמב"ם פירוש אחר.

'בשהקדישו ולבסוף בנאו, אבל בנאו ולבסוף הקדישו מאי, לא מעל...'. היה עולה על הדעת לפרש חילוק זה, שדין 'אין מעילה במחובר' אינו נקבע לפי שעת ההנאה מן ההקדש אלא בחלות ההקדש מעיקרו, הלכך כל שחלה עליו קדושה בעודו תלוש, חל בו דין מעילה גם אם יהא אחר כך מחובר. [ומה שיש מעילה בעוקר חוליה מבור ונהנה ממנה, הגם שתחילת ההקדש היתה בעודו מחובר – משום ריבוי הכתוב הוא, בשגגה – ע' תוס' סנהדרין טו, לענין שער העומד ליגזז].

ואולם אין נראה לפרש כן, כי אין דין זה נובע מצד חסרון הקדושה [כענין קדשים קלים וכדו'], אלא דין הוא שאין שייכת מעילה בהנאת מחובר. וטעם החילוק בין הקדיש ולבסוף בנה ובין בנה ולבסוף הקדיש הוא, שכל דבר שהיה תלוש וחלו עליו דינים באותה שעה, אף על פי שלבסוף חיברו, נשאר עליו דין תלוש [ולא רק לענין הקדש, אלא הוא הדין להלכות אחרות. וע' שו"ת עמודי אור קח]. ונראה, שאם הקדיש שבולת ושתלה, אף על פי שהקדושה חלה עליה בעודה תלושה – ודאי אין בה מעילה, כי לא שייך דין 'תלוש ולבסוף חיברו' בזריעה כמו שכתבו התוס' (בחולין טז). כן כתב בשו"ת אחיעזר (ח"ב ג).